

Wat heeft de Franse president Émanuel Macron precies gezegd over de teruggave van Afrikaans erfgoed?

Op 28 november 2017 hield de Franse president Émanuel Macron een grote toespraak in de Universiteit Professeur Ki-Zerbo in Ouagadougou, Burkina Faso. De tekst omvat maar liefst 23 pagina's A-4, 12.664 woorden, en heeft de vernieuwing van de verhouding van Frankrijk met Afrika als onderwerp. Hij ontvouwt een grote en brede visie, gebaseerd op samenwerking en partnership. Speerpunten zijn onderwijs, uitwisseling en verkeer van personen, ondernemerschap en economische ontwikkeling, klimaatverandering, regionale (in)stabiliteit en het

tegengaan van terrorisme, en ook het versterken van culturele samenwerking. Frankrijk moet de geschiedenis en de misdaden van de kolonisatie erkennen en de landen moeten elkaar recht in de ogen kunnen kijken, met een blik op de toekomst. In de wereld van de etnografica ging de aandacht vooral uit naar één passage van deze toespraak, naar 410 woorden, iets meer dan een halve pagina. En dat betreft hetgeen hij heeft gezegd over de teruggave van Afrikaans cultureel erfgoed dat zich nu in Franse musea bevindt.

Dat dit onderwerp aan de orde wordt gesteld is op zich niet nieuw. De culturele wereld discussieert al langer over de vraag of kunstvoorwerpen teruggegeven moeten worden aan het land van herkomst. Of in een bredere context, over de vraag waar cultureel erfgoed thuishoort, in het land van oorsprong, of in musea elders. Denk bijvoorbeeld aan de marmeren sculpturen bekend onder de naam Elgin Marbles, door de Britse graaf van Elgin begin 19de eeuw vanuit het Parthenon in Athene naar Londen gebracht, in 1816 aan de Britse regering verkocht en sindsdien te zien in het British Museum. Nieuw is wel dat Macron, anders dan zijn voorgangers, voor het eerst de mogelijkheid schetst dat kunst

wordt teruggegeven aan het land van oorsprong. Daarmee zorgde hij voor opschudding in de wereld van de etnografie. Musea vrezen dat zij straks niets meer kunnen laten zien, en handelaren voelen zich in hun bestaanszekerheid bedreigd. In hoeverre is die vrees terecht? Wat heeft de Franse president daadwerkelijk over dit onderwerp gezegd?

Uitgangspunt

Om te beginnen kiest hij als uitgangspunt dat Afrikaans erfgoed niet alleen in privécollecties en musea in Europa te zien moet zijn. 'Ik kan niet accepteren dat een groot deel van het cultureel erfgoed van verschillende Afrikaanse landen zich in Frankrijk bevindt. (...)

Het Afrikaanse erfgoed moet tot zijn recht komen in Parijs, maar ook in Dakar, Lagos en Cotonou, dat zal een van mijn prioriteiten zijn'. Hiermee geeft hij impliciet aan dat een algemeen, internationaal belang meespeelt, en dat deze kunst niet per definitie uitsluitend in het éne of in het andere land thuishoort. Een paar zinnen later gaat hij een stap verder, wanneer hij het heeft over het beschermen van deze kunstvoorwerpen, 'dat wil zeggen van uw geschiedenis, van uw erfgoed, en – als u mij toestaat – die van ons'.

Voorwaarden

De essentiële zin in zijn toespraak is de volgende: 'Ik wil dat binnen vijf jaar aan de voorwaarden is voldaan voor tijdelijke of definitieve teruggave van Afrikaans erfgoed aan Afrika'. Hierin zitten op zijn minst twee interessante aspecten. Ten eerste schetst hij de mogelijkheid van een tijdelijke teruggave; dat kan, bijvoorbeeld in de vorm van tijdelijke uitleen voor een tentoonstelling of voor wetenschappelijk werk. In de tweede plaats valt op dat hij de voorwaarden waarnaar hij verwijst niet nader preciseert. Verderop in de tekst zegt hij dat het een complex vraagstuk is, mede vanwege de gemeenschappelijke, complexe geschiedenis, en dat een en ander alleen in een partnerschap tussen Frankrijk en het Afrikaanse land kan worden uitgewerkt. Ook wijst hij met een beschuldigende vinger naar conservatoren van Afrikaanse musea, die de handel in objecten van hun musea hebben georganiseerd. Om daar direct aan toe te voegen dat in veel gevallen juist de (westerse) verzamelaars ervoor gezorgd hebben dat waardevolle objecten bewaard zijn gebleven. Daarnaast neemt hij een voorschot op de nog te voeren discussie over de hierboven aangeduide voorwaarden. Zo moet de veiligheid en de bescherming van de objecten in het Afrikaanse land gegarandeerd zijn, er moeten goed opgeleide conservatoren zijn, mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek en de (Afrikaanse) overheid moet aantoonbaar betrokken zijn.

Musée National du Mali in Bamako, sinds 1982 gevestigd in dit gebouw. Foto L. Verhart

Het Musée National du Mali is een mooi voorbeeld van internationale samenwerking, maar legt gelijk enkele beperkingen bloot. Een prachtig museum, goed ingericht en een bijzonder hoogwaardige collectie. Het is tot stand gekomen met steun van de Franse president Giscard d'Éstaing en van de Aga Khan Foundation. Een aantal oorspronkelijk Malinese objecten zijn teruggegeven door het Musée de l'Homme in Parijs. Ik ben er nu drie keer geweest en ik was bijna altijd alleen. Tijdens een van mijn bezoeken was er nog een andere bezoeker, een Malinese in een glimmend pak, met vrouw en kinderen, eveneens op zijn zondags, voor een familiefoto. Andere keren waren er een handvol Chinezen, gastarbeiders, maar die waren alleen geïnteresseerd in de naastgelegen dierentuin, het museum lieten zij links liggen.

Een tweede voorbeeld is de tentoonstelling van de NOK-cultuur en het wetenschappelijk onderzoek, eind 2013, begin 2014, gepresenteerd in de Liebieghaus Skulpturensammlung in Frankfurt. Dit betrof een samenwerking tussen de Goethe-Universität in Frankfurt en de National Commission for Museums and Monuments Nigeria. Voor een periode van tien jaar mocht de universiteit onderzoek doen en in die tijd mochten de voorwerpen waar het onderzoek zich op

Terracotta beeld van zittende man, 38 cm, Nokcultuur, Josplateau, Nigeria; 1500 v.Chr.-500 n.Chr. Foto Rama, [wikimedia commons](#), collectie Musée du quai Branly, Parijs

richtte in West-Europa ten toon gesteld worden, daarna gaat de tentoonstelling naar Nigeria.

Aan het einde van zijn toespraak citeert hij Felwine Sarr, de Senegalese wetenschapper en schrijver die in aansluiting op deze toespraak samen met Bénédicte Savoy de opdracht heeft gekregen om hem nader te adviseren over deze kwestie. Ik laat dit rapport nu even buiten beschouwing, maar het feit dat hij Sarr wel noemt en Savoy niet, kan op twee dingen wijzen. Ten eerste: het was op 28 november 2017 nog niet duidelijk dat Bénédicte Savoy samen met Felwine Sarr deze opdracht zou krijgen, hetgeen ik onwaarschijnlijk acht. Ten tweede: Bénédicte Savoy is een Franse kunsthistoricus, die nauwe banden heeft met de cultuurwetenschappelijke wereld in Berlijn. Meerdere Berlijnse musea hebben een duidelijk belang bij de uitkomst van deze discussie. Ook daar bevinden zich unieke

voorwerpen uit de oudheid. Zo is in 2019 de opening gepland van het nieuwe (herbouwde) Humboldt Forum, waar een deel van de omvangrijke collectie etnografica van het voormalige Etnologisch Museum Berlin Dahlem zal worden ondergebracht. In die collectie bevindt zich een groot aantal bronzen beelden uit het voormalige koninkrijk Benin, geroofd in 1897 tijdens een strafexpeditie van het Engelse leger. En laat Bénédicte Savoy nu uitgerekend haar lidmaatschap van de Raad van Advies van dit Humboldt Forum hebben beëindigd, uit frustratie over het gebrek aan visie met betrekking tot het afstand nemen van koloniale aspecten. Hoewel zijn toespraak alleen het beleid van de Franse regering betreft, is duidelijk dat de uitkomst van dit debat eveneens grote consequenties zal hebben voor het Afrikaanse culturele erfgoed in musea in andere landen.

Voortgaand debat

Dit debat gaat verder. Met name in Frankrijk zijn veel en verschillende opiniestukken gepubliceerd. Boeiend en wellicht veelzeggend is dat de Franse regering bij een tussentijdse balans ten aanzien van de beleidsvoornemens de formulering enigszins heeft aangepast. De oorspronkelijke tekst 'ik wil dat binnen vijf jaar aan de voorwaarden is voldaan voor tijdelijke of definitieve teruggave van Afrikaans erfgoed aan Afrika' is veranderd. Waar aanvankelijk gesproken werd in termen van 'ik wil' gaat het een jaar na deze toespraak over de wens van de Franse president (... le Président de la République a souhaité que « d'ici cinq ans, les conditions soient réunies pour des restitutions temporaires ou définitives du patrimoine africain en Afrique ».

De volledige tekst, in het Frans en Engels, is te vinden op de website van het Elysée, inclusief een link naar Youtube met zijn volledige toespraak (interessant ook vanwege de reacties van het publiek).

info@josweerts.nl